

MAKTAB GEOGRAFIYA KURSINING TA'LIMiy VA TARBIYAVIY AHAMIYATI.

Odilova Marxabo Jo'rayevna

Dehqonobod tumani 43-maktab o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7088875>

Annotatsiya: Ushbu maqolalada Geografiya fanining o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashi, vatanparvarlik o'z o'lkasini o'rganishdan boshlanishi haqida yozilgan.

Kalit so'zlari: "dialekt", "termometr", "barometr", "flugler", "obyekt"

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarga tabiat va jamiyat haqida bilim beriladi; bilim ob'yektiv dunyoning rivojlanish qonuniyatlarini tushunib olishga imkon beradi. Olingan bilimlar asosida o'quvchilarda dialektik – materialistik dunyoqarash shakillanadi, tafakkur va bilish qobiliyatlari rivojlanadi. Bu ta'lim vazifalarining katta ulishi maktab geografiyasi zimmasiga tushadi.

Maktab geografiyasi o'quvchilarni tabiatning asosiy komponenti (tarkibiy qism)lari va tabiat komplekslari bilan tanishtiradi. Maktabdagi geografiya kurslari o'quvchilarga sayyoramizning yer yuzasi va uning shakillanish tarixi, iqlimi, suvi va yer shari tabiat zonalari hamda tabiat resurslari haqida bilim beradi.

O'quvchilar maktab geografiyasini o'rganar ekanlar, o'zlari hali bilib ulgurmagan hodisalar bilan tanishadilar va ularning mohiyatini tushunib yetadilar. Fanni o'rganish o'quvchilarni hayotni anglab olishlariga imkon beradi, tabiat qonuniyatlarini bilib olishga havas uyg'otadi. Maktab geografiyasining ta'limiy vazifasi – umumiy ta'limning tarkibiy qismi bo'lgan geografiya fani asoslarini o'quvchilar puxta egallab olishlarini ta'minlashdan, o'quvchilarni hayotda zarur bo'lgan va bevosita tadbiiq eta oladiigan zarur ko'nikma va malakalar bilan qurollantirishdan iboratdir. Geografiya fani o'quvchilarga quyidagilarni singdirishni taqozo etadi. Birinchidan, o'rganiladigan geografik ob'yekt puxta o'zlashtirilishi kerak, buning uchun o'quvchilar "Qayerda?", "Nima?", "Asli o'zi qanday?", "Kartada qanday berilgan?", degan savollarga aniq javob bera olsinlar. Binobarin, maktabda o'rganiladigan barcha geografiya kurslarida karta bilan muntazam ravishda mashq qilib borish kerak bo'ladi. Ikkinchidan, jadvalda ko'rsatilgan geografik ob'yektlarni mumkin qadar bevosita kuzatish, kuzatish imkoniyati bo'lmagan taqdirda uning joylanish xususiyatini kartadan aniqlash lozim. Joyda kuzatish ishlarini olib borish katta ahamiyatga ega. Kuzatish aniq tasavvur, ongli tushunchalarni shakillantirishga imkon beradi. Kuzatish imkoni bo'lmagan geografik ob'yektlar haqida aniq tasavvurga ega bo'lish uchun kartani

qunt bilan o'rganish, uni maktab yaqinidagi o'xshash ob'yektlar bilan taqqoslash, turli rasmlar bilan ishlash lozim bo'ladi. Uchinchi, o'quvchilarni geografik hodisalarni kuzatish bilan ular qaysi sabablarga ko'ra bir – biriga bog'liqligi va bir – biridan taqozo etishini aniqlab, “Qanday qilib?”, “Nima uchun shu yerda joylashgan?” degan savolga javob bera olishga o'rgatish kerak. Maktab geografiya ta'limining eng asosiy va muhim joyi o'quvchilar geografik ob'yektlar o'rtasidagi aloqa va bog'liqlik qonuniyatlarini aniqlab olishlaridir. Geografiya o'qitishning bunday qo'yilishi o'quvchilarni geografik mazmundagi dalillar ustida o'ylashga va geografik muhokamaga o'rgatadi. Bevosita kuzatish va kartalarni bir – biriga solishtirish bilan “Qanday qilib?” va “Nima uchun?” degan savollarga javob berish mumkin. To'rtinchi, o'quvchilar kishilarning geografik ob'yekt va hodisalarni o'rganish natijasida ulardan xo'jalik faoliyatida, xususan, tabiat boyliklaridan xalqning moddiy farovonligini oshirish maqsadida foydalanishini va tabiatga rejali ta'sir ko'rsatishni aniqlaydilar. Maktab geografiyasi yuqoridagi vazifalarini amalga oshirish bilan birga, o'quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi va ularning tafakkurlarining rivojlanishiga yordam beradi. Geografiyani o'rganish geografik qonuniyatlarini ochib berish bilan qo'shib olib borilishi lozim. Geografik qobiqni va yer sharidagi ayrim maydonlarning geografik sharoitini o'rganish bilan o'quvchilar gidrosfera, atmosfera va litosferaning bir – biriga aloqador ekanligi va bir – biriga ta'sir ko'rsatishini bilib oladilar. Shuningdek, o'quvchilar geografik qobiqning muttasil harakatda, o'zgarishda ekanligini ham tushunib oladilar. Geografiya kurslari tabiat bilan jamiyatning bir – biriga ta'sir etish qonunlarini: *a) tabiiy sharoitni xalq xo'jaligining rivojlanishiga ta'siri; b) inson xo'jalik faoliyatining tabiatga ta'siri nuqtai nazaridan o'rganadi.* Geografiya o'quv fanidan insonning tabiiy sharoitdan foydalanishi, ayni vaqtda tabiatga ta'sir ko'rsatishini, insonning tabiatga ijobiy va salbiy ta'sirlarini yoritib berish talab etiladi. O'zbekistonda tabiiy boyliklarni muhofaza qilishning mohiyatini ochib berish zarur.

Geografiya kurslarida geografik dalil va hodisalar bilan bevosita tanishish uchun kuzatish talab etiladi. Kuzatish tufayli o'quvchilar tabiatdagi turli xil jarayonlarni, insonning xo'jalik faoliyati o'rganadilar, geografik hodisalar o'rtasidagi sabab – oqibatlarini bilib oladilar. O'quvchilar dars jarayonida umumiy va xususiy tushunchalarni o'rganish bilan ayrim hodisalarni tahlil qiladilar, ularni taqqoslab muhim belgilarini aniqlaydilar va xulosalar chiqaradilar. Turli mazmundagi kartalar bilan mustaqil ish olib borilganda esa o'quvchilar o'z fikrlarini isbot qilishga, to'g'ri xulosa chiqarishga o'rganadilar. Geografik ma'lumotlar, yangi tushuncha va ifodalarni o'rganish bilan o'quvchilarning so'z boyligi ortib boradi,

geografik ob'yekt va hodisalarni tasvirlashga o'rgana borib, ularning nutqi rivojlanadi. O'quvchilar geografik nomlar va raqamlarni o'rganadilar, o'zlashtiradilar, natijada ularning xotiralari rivojlanadi. Maktabda politexnika ta'limini amalgam oshirishga geografiya kurslari ham ma'lum darajada o'z xissasini qo'shadilar. O'quvchilar tabiiy geografiya kurslarini o'rganishlari natijasida ma'lum me'yorda politexnika ta'limiga oid ko'nikma va malakalarni: joyda kompas bilan va kompassiz gorizont tomonlarini aniqlash, masofani ko'z bilan chamalab o'lchash, joy planini olish, topografik va geografik kartalarini o'qiy olish, turli kuzatish asboblari (termometr, barometr, fluger...) bilan ishlay bilish, atlas va kartalarni oqiy olish, turli xil jadvallarni tuza olish, raqamli ma'lumotlar asosida diagramma, kartogramma, karta - sxemalar tuzishni bilib oladilar. Geografiya ta'limida o'lka ma'lumotlaridan unumli va oqilona foydalanilsa, ular birinchidan, o'quvchilarga o'z o'lkasida yuz beradigan hodisalar va aholi xojalik faoliyatini, shu bilan birga, yer sharining boshqa joylarda sodir bo'ladigan hodisalar va aholi hayotini aniq tasavvur qilishga imkon beradi; ikkinchidan, o'lkani o'rganish jarayonida o'quvchilar geografiya kursida olgan bilimlarini turmushga tadbiiq qilishni bilib oladilar; uchinchidan, o'lkaga doir ma'lumotlar politexnika ta'limini amalga oshirishga keng imkoniyatlar yaratib beradi.

O'quvchilar o'z o'lkasini o'rganishlari natijasida foydali mehnatga faol qatnashadilar:

maktab atrofining topografik planini chizish. Bu maktabga va o'quv ishiga katta foyda keltiradi;

1. maktab atrofidagi tog' jinslari va minerallarni, yer osti va oqar suvlarni, tuproq va o'simlik dunyosini o'rganish. Bu bilan ulardan xalq xo'jaligida foydalanish imkoniyatlarini aniqlash mumkin;
2. muntazam ravishda ob - havoni kuzatish, Bu bilan mahalliy joylarda turli xo'jalik tadbirlarini to'g'ri amalga oshirish ishiga yordam berishi mumkin;
3. fenologik kuzatish olib boorish. Bu bilan qishloq xo'jalikekinlarini yig'ib - terib olish uchun tegishli muddatlar belgilashda ularga yordamlashish mumkin. Demak, o'quvchilarning maktabda olgan geografik bilimlari kelajakdagi faoliyatlari uchun katta amaliy ahamiyatga ega.

Shu bilan birga o'quvchilar darsdan tashqari vaqtlarda foydali mehnatda ishtirok etib, o'quv ishida yetishmagan zarur o'quv qurollarini tayyorlashga, geografiya xonasi va maydonchasini jihozlash ishlariga ko'maklashishlari va maktabda o'lkashunoslik muzeyini tashkil etish ishlariga hissa qo'shishlari mumkin. O'quvchilarga axloq normalarini singdirishda maktabning ahamiyati katta. Yoshlarimizni tarbiyalashda maktab geografiyasi muhim rol o'ynaydi. Maktab

geografiyasi kurslariga kiritilgan ma'lumotlar, o'quvchilarga g'oyaviy – siyosiy tarbiya berishda, ularda harbiy vatanparvarlik hislarini tarbiyalashda va dialektik - materialistik dunyoqarashini shakillantirishda, ularda hamma vaqt o'z Vatani manfaatlarini ko'zlab harakat qiladigan mustahkam iroda va qat'iy e'tiqodni tarbiyalashdajudamuhimdir.

O'quvchilarning ilmiy dunyoqarashlarini shakillantirish. O'quvchilar geografiyani o'rganar ekanlar, tabiatning va jamiyatning o'zgarishi va rivojlanish qonuniyatlarini tushunib boradilar, tabiat qonuniyatlaridan jamiyat manfaatlari uchun foydalanish yo'llari bilan tanishadilar. Geografiya o'qituvchisi o'quvchilar ob'yekt va hodisalarning muhim belgilarini o'zlashtirib olishlariga erishmog'i, ob'yekt va hodisalarning bir – biriga o'zaro bog'liqligini, ularning harakati va rivojlanishini ochib bermog'i lozim. O'qituvchi o'quvchilarni imkoni boricha dialektik – materializm qonuniyatlari ro'yobga chiqishi mumkin bo'lgan jarayonlar bilan tanishtirib borishi lozim. O'quvchilarning dalillarni umumlashtirish va ilmiy xulosalar chiqarishga o'rgatish ulrning ilmiy dunyoqarashlarini shakillanishida katta ahamiyatga ega. Maktab geografiyasi o'quvchilarni tabiat va uni o'zgarishiga oid ilmiy fikrlar bilan qurollantirishi lozim. Tabiatni muhofaza qilish mamlakatimiz har bir fuqarolarining muqaddas burchi ekanligi haqida o'quvchilar e'tiqodini tarbiyalash taqozo etiladi. Buning uchun faqat so'z bilan cheklanmasdan, jiddiy tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi. O'qituvchi avvalo o'quvchilarning tabiatdagi jarayonlarni ongli holda tushunib yetishlariga erishmog'i, so'ngra insonning xo'jalik faoliyatidagi tabiatning mohiyatini ochib berishi lozim. Tarbiyaning bu sohasida o'quvchilarning tabiatni muhofaza qilish bo'yicha ijtimoiy foydali mehnatga jalb etilishi katta ahamiyatga ega.

Tabiiy geografiya boshlang'ich kursi tabiatda yuz beradigan ko'pgina hodisa va jarayonlar (yerning ichki kuchlari, vulqon otilishlari, zilzila, tog'larning paydo bo'lishi, atmosferadagi ro'y beradigan hodisalar – dovul, sel)ning vujudga kelishi haqida ilmiy tushunchalar beradi. Tabiiy hodisalar o'rtasidagi sabab – aloqalar aniqlanadi. Geografik muhitni tashkil etuvchi elementlar o'zaro bir – biriga bog'langan (masalan, iqlimning, joyining geografik o'rni, yer yuzasi, dengizga yaqin – uzoqligi, dengiz oqimlari, doimiy shamollarga bog'liqligi) va bir – birini taqozo etish holatlari o'rganiladi. Shu bilan birga o'quvchilarda dunyoning moddiyligi, tabiatdagi o'zgarishlar muayyan qonuniyatlar asosida ro'yobga chiqishi, tabiatda g'ayri tabiiy narsa yo'q ekanligi haqida aniq fikr hosil bo'ladi. Tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqa ochib berilar ekan, o'qituvchi o'quvchilarga Vatanimiz da tabiatni o'zgartirish rejalari (masalan, Markaziy Farg'ona, Qarshi va Jizzax ko'llari tabiatini o'zgartirish.) to'g'risida so'zlab berishi

zarur. Shunda o'quvchilar kishilarning tabiatga qay xilda ta'sir ko'rsatishlarini bilib oladilar. O'quvchilarning dunyoqarashlarini tarbiyalash uchun ularga fanning yuksak darajada rivojlanib borayotganligini ko'rsatish, geografik tadqiqot metodlarini o'rgatib borish muhim ahamiyatga ega. Bular o'quvchilarga inson tabiatni bilish qobiliyatiga ega, tabiat sirlarini ochib, undan o'z manfaatlarini yo'lida foydalanishi mumkin degan fikrga kelish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Alimqulov N.R., Abdullaev I.H., Holmurodov SH.A. Amaliy geografiya. – T.: 2015.
2. Abdullaev I.H. va boshq. Ma'muriy geografiya. – T.: 2014.
3. Abdullaev I.X. Ekologiya va tabiatni muxofaza qilish. O'UM, TDPU, 2014
4. Rafikov A.A. Geoekologik muammolar. T., O'qituvchi.T., 1997.
5. G'ulomov P.N. geografiya va tabiatdan foydalanish. T., O'qituvchi. T., 1985.
6. G'ulomov P.N. O'zbekistonda tabiatdan foydalanishning geografik asoslari. T., Universitet. 1990.